

alkothasson magának. 5. Az egyéni nevelést és a személyiség pedagógiáját össze kell egyeztetni a szociális és a nemzeti neveléssel.

Cicero intő jellegével kezdtük, a Szentírás nyomán párhuzamos kéréssel végezzük: Adjátok meg a régi iskolának, ami a régi iskoláé és adjátok meg az új iskolának is, ami őt megilleti. Így aztán szent lesz a béke: a pax inter paedagogos.

Kemény Ferenc.

A magyar középiskolák ötvenéves statisztikája

2. Közlemény.

Az „Összefoglaló adatok“ 1. táblája a középiskolák fontosabb adatait adja az 1865/66—1919/20 iskolai években. Kár, hogy az adatok nem terjednek ki 1932/33-ig, mert az 5. tábla 1920/21—1932/33. iskolai évi adatai egészen más adatsorozatot adnak. Még az sem világos, hogy az iskolák számában látható nagy ugrás, 1919/20-ban 137, 1920/21-ben 152, tényleg ugrás-e, vagy csak a szempontok változásának (felsőbb leányiskolák beszámítása?)¹ következménye. Ha pedig a 18. lapon levő 8. tábla adataiban — 1909/10-ről és 1913/14-ről — benne lehetnek a felsőbb leányiskolák adatai, miért hiányzanak innen? A leányközépiskolák egyébként ugyane táblában 1932/33-ról is csak egybeszámítva szerepelnek, holott — látni fogjuk — a leánygimnáziumok és leányliceumok statisztikai adatai legalább is annyira kétfélek, mint amennyire háromfélék a háromféle fiúközépiskola adatai. — Az 1866/67—1868/69. iskolai évek adatainak kihagyása nincs indokolva. Nincsenek-e adatok? Itt mutatok rá arra, hogy a középiskolák már legalább 40 éve nem „tanév“, hanem „iskolai év“ elnevezéssel illetik munkaévüket, miért ír a statisztika ma is „tanév“-et?

A 2. tábla a megmaradt és elszakított területek középiskolái számát, a tanulók számát (együtt, és az V.—VIII. osztályosokét külön) és a sikeres érettségi vizsgálatot tettek (hogy „tanulók“, a magyar oszlopfejből kiszorult, a francia fejben benne van) számát közli az ország régi és mai területe és az elszakított öt országrész szerint 1899/900-ról, 1904/05-ről és 1910/11-ről 1913/14-ig, az utolsó két évről adatok híján hiányosan.

A sikeres érettségi vizsgát tett tanulókról szóló 3. tábla ijesztő adatokkal szolgál. A háború első évében (1914/15) emelkedett csak 6000 fölé a sikerrel érettségizők száma, 1918/19-re visszaesett 4000 alá, de azóta 1931/32-re felemelkedett 6357-re az utolsó békeév 5690-ével szemben, s az 1932/33-i kis visszaeséssel is csak 6111-re esett vissza a szám: a boldog Nagy-Magyarországnak elég volt 6000-nél kevesebb érettségis évenként, nekünk ma 6000-nél több van, 1932/33-ban 4995 fiú és 1116 leány (23. tábla), akik közül tovább tanult 3742, kereső

¹ A 7. tábla csak egy 1920-ban alapított új iskoláról tud, tehát az 1919/20. évi számból 14 régi iskola hiányzik; ezek talán a felsőbb leányiskolák?

pályára lépett 875, otthon maradt 35 fiú (343 további sorsa ismeretlen), és tovább tanult 601, kereső pályára lépett 83, otthon maradt 255 leány (77 további sorsa ismeretlen). Az előttünk álló statisztika kimutatja, hogy az összes magyar középiskolákban 1932/33-ban 2156 rendes és helyettes tanár volt a fiú, 634 a leányiskolákban, együtt 2790, a bölcsészeti karra pedig beiratkozott 437 fiú és 245 leány, együtt 682. Tegyük fel, hogy ezek közül középiskolai tanári oklevelet szerez kereken 200, ez azt jelenti, hogy öt év alatt 1000 okleveles középiskolai tanár keres állást, tehát a ma alkalmazásban levő 2790 tanárnak kereken egy harmadrésze (930) lenne kicserélhető, holott a 35 éves szolgálat szerint, ha egyenletes lenne a kiöregedés, évenként mintegy 80 hely ürülne, tehát öt év tanár-termése 12 év alatt sem juthatna álláshoz. Ott, ahol a 35-éves kiöregedési határt nem láthatjuk oly világosan, mint a széniumos rendszerű tanári pályán, az elhelyezkedés kulcsszáma nyilván még kétségbeejtőbb!

Ez a statisztika szomorú komolysággal int, hogy az érettségi vizsgálatot ki kell venni a jóindulattal, elnézéssel, úgynevezett protekcióval kezelhető barátsági aktusok közül. Komoly próbatétté kell tenni, amely nem a piac tetszéséért, hanem a nemzet jövőjéért küzd és bírál és a selejtes (ne tessék félreérteni, nem erkölcsileg és társadalmilag, hanem a képesítést adó középiskola törvényesen meghatározott célja szempontjából selejtes) elemek kihullatását nem bízva az életre, amely rendszeren csak utólag tud bírálni, hanem maga állít olyan szigorú mértéket, amely a vizsgázónak az iskolában és a vizsgálat folyamata alatt tárgyilagosan felismert tulajdonságait méri. De nem olyan mértékkel, amilyennel például a szerető keresztmama méri csodával szeretett keresztfiát!

A 4. tábla — az érettségi bizonyítványok fokozata %-ban — jobban szemléltető képet adott volna, ha a %-számok mellett a tanulók számát is minden rovat mellé odaállította volna. Szemlélődésünk a között 5 csoport mellé (1. középiskolák együtt, 2. gimnáziumok, 3. reál-gimnáziumok, 4. reáliskolák, 5. leányközépiskolák) még hármat kíván (6. fiúközépiskolák együtt, 7. leánygimnáziumok, 8. leányliceumok).² 1932/33-ról például csak azt látjuk, hogy az érettségizett leányközépiskolai tanulóknak (akik közt természetesen egy fiú sincs) 28·9 %-a kitűnő és jeles, és 36·9 %-a elégséges, az összes iskolákban pedig 18·6 % a kitűnő-jeles, 54·4 % az elégséges, szóval a fiúiskolák érettjei (akik közt 154 leány is van!) annyival kevesebben kitűnő-jelesek, hogy a %-ot 10·3-del lenyomják, s annyival többen elégségesek, hogy itt viszont 25·5-del emelik a %-ot. Ha egy év helyett a három utolsó évet tekintjük, 27·5 %-nyi kitűnő-jeles leánnyal szemben 15·8 % kitűnő-jeles fiút találunk, 11·7 %-kal kevesebbet (a fiúk-leányok egyesített %-a 18·0, 9·5 %-kal kisebb a leányokénál), elégségest pedig, mivel 36·7 % leány, 62·8 % fiú volt (egyesítve 58·0 %, 21·3 %-kal több a leányoknál), 26·1 %-kal többet.

² Itt említtem meg, hogy a statisztika a leánykollégiumot, amelyet a középiskolai új típusokat megállapító törvény a leányközépiskolák harmadik típusául teremtett meg, a statisztika mellőzi, mert nem volt közép-, hanem csak középfokú iskola. (9. lap.) Különben 1927/28-ban is csak 3 ilyen iskola volt s 1932/33-ban az utolsó is megszűnt.

Ha ez a statisztikai különbség állandó, amint pedig 1916/17 óta kis hullámmal állandónak mutatkozik, újabb gondolkoznivalót találunk rajta.

Az 5. táblát csak az évszámok teszik az 1. tábla folytatásává. Mind a két tábla sokat nyert volna értékben is, érdekességben is, ha teljes adatsorozatot tartalmazna 1865/66-tól 1932/33-ig. Külön hiányosság a leányiskolatípusok egybeolvasztása, ami a 6. tábla hasznavehetőségét is csökkenti. De hogy miért történt, hogy az 1. tábla a tanulókat nyilvános és magántanulóokra osztja, a 6. tábla pedig ezt a szétosztást elhagyja, belső okokból nem világos előttem.

A 7. táblában nem lehetett feltüntetni, hogy a felvett 3 iskolai év (1910/11, 1924/25, 1932/33) közül az elsőben még nem voltak reál-gimnáziumok és leányliceumok, és hogy a gimnáziumok (főgimnáziumok) reál-gimnáziummá alakítása 1924/25-ben nem minden esetben történt közmegegyezésre. Hiszen 1924/25 óta, bár egyetlen gimnázium alapítási éve sem újabb 1921-nél, az 1924/25 évi 27 gimnáziumból 1926/27-re 30 lett, majd kettő megszűntével 28-ról 1931/32-re 29-re szaporodott, tehát 4 más típusú iskola lett — alakult vissza — gimnáziummá. Reál-gimnázium az alapítási évek szerint 1925—1932 közt 5 keletkezett és ugyanannyi szűnt meg, mivel pedig számuk 71-ről 74-re emelkedett, nyilvánvaló, hogy 3 reál-gimnázium azóta jött létre átalakulással, amióta 70 gimnáziumból miniszteri rendeletre ill. jóváhagyással az első 70 reál-gimnázium alakult. A reáliskolák száma 22-ről (átalakulással?) 23-ra nőtt s nyilván ismét átalakulással 18-ra fogyott. A leányiskolák 32-ről 44-re szaporodtak, holott 13 új alapítás történt, 2 lett más iskolafajból 1926-ban, de 3 megszűnt. Szóval az 1924/25-ben megállapított iskolatípusok 1932/33-ig úgy változtak, hogy 10 iskola más típusúvá lett, 15 az átalakult és megszűnt iskolák száma, 18 pedig új alapítás, úgy, hogy az iskolák száma 13-mal, 152-ről 165-re szaporodott. Számmal kifejezve: a szóbanforgó 9 iskolai év alatt 180 középiskola közül új 18, 10 %, új típusúvá lett 10, 5·6 %, megszűnt 15, 8·9 %, szóval 9 év alatt az iskolák 24·5 %-ában, egynegyedrészükből jött létre változás, minden négy iskola közül egyben, ami azt mutatja, hogy középiskoláink belső élete eléggé, sőt túlságosan is, az iskolai munka rovására érte ezt,³ túlságosan is mozgalmas volt. Pedig itt nem is volt szó a gimnázium típusának kikezdéséről, a görögöt kiszorító modern nyelvek berendeléséről!

Ez a 7. tábla még kiegészítendő volna a gimnáziumokban 1931 óta, a reál-gimnáziumokban, reáliskolákban és leányközépiskolákban 1924 óta a német nyelv mellett tanított második modern nyelv megnevezésével. Megjegyzem, hogy a gimnáziumba 1931-ben a középiskolai törvény erre vonatkozó rendelkezéseit hallgatólag elhanyagoló miniszteri rendelet nemcsak a francia és az angol, hanem az olasz nyelvet is oda-bocsátotta, ha nincs is olyan gimnázium, amely ezt a nyelvet kezdte

³ Volt pl. olyan leányközépiskola, amelynek VI.—VIII. osztálya régimódi leány-gimnázium, III.—V. osztálya leányliceum, I.—II. osztálya újfajta leánygimnázium volt, háromféle tantervvel!

volna tanítani (a szöveg 23. lapja az olasz nyelvet talán ezért nem említi.)

A 8.—11. táblákban csak %-os adatokat találunk a 6 utolsó iskolai évről. Hogy 6 év adataiból miért nem adódik az iskola munkája szempontjából hasznavehető átlag-adat, már kifejtettem. Itt csak annyit, hogy a fiú- és leányközépiskolák egybefoglalása egyik-másik adatcsoportban egészen fonák számok létrejövetelére ad alkalmat. Például a tanulók megoszlása nem szerint ott, ahol a leányokat is befogadó fiúiskolákat és a fiúkat egyáltalában be nem fogadó leányiskolákat belefoglaljuk az átlagszámításba. A tanulók kormegoszlásáról szóló adatok (9. tábla) azzal, hogy az osztályozott nyilvános és magántanulók adatait egybefoglalják, tulajdonképpen hasznavehetetlenné teszik a táblát: a 9—10 éves kezdő és még 2 osztály ismétlésével is 18—19 éves korban végző tanulók kimutatására olyan táblát találunk, amelyben a 20 éves és a 21 éves vagy idősebb tanulók számára is van rovat, és pedig elég jelentékeny számadattal. A fiúknál pl. a 20 és 21 s több évesek két rovata 2·5 %-ot mutat ki. Ez a 2·5 % majdnem 1300 tanulót jelent, akik, ha csak 10 évet töltöttek a 8 osztályban, az I. osztályra megállapított korhatár legvégén, 11 éves korukban kezdhettek iskolába járni s rossz tanulók voltak, mert két évet kellett megismételniök vagy újrakezdeniök, hogy 21. vagy még későbbi életévükben is tanulók legyenek; ha pedig csak 8 évig jártak volna s az iskolában érték volna meg 21—22. évüket, 14—15 éves korukban kellett volna az I. osztályba járniök, ami, bizonyítani sem kell, nyilvános tanulónál képtelenség. Tegyük még hozzá, hogy 20 és több-éves fiú a fiúiskolákban a szóbanforgó hat év alatt 7142 (I: 56, II: 66, III: 71, IV: 116, V: 739, VI: 849, VII: 1741, VIII: 3504) volt, a leányiskolákban 1013 leány (I: 7, II: 6, III: 6, IV: 6, V: 174, VI: 205, VII: 234, VIII: 375), fiúk-leányok összesen 8155, az összes tanulók 2·1 %-a, kézzelfogható, hogy ezek közt csak a felső, legfeljebb két osztályban lehet egynéhány nyilvános tanuló.

Azonkívül az iskola munkája a nyilvános és magántanulók osztályozásakor, jobban mondva a kétféle tanulóval szemben teljesen kétféle: a nyilvános tanulót egész éven át tanítja, neveli, ellenőrzi, s ezen az alapon osztályoz, holott a magántanulóval csak az írásbeli és szóbeli vizsgálat alatt érintkezik, nem tanítja, nem neveli, s épen csak a vizsgálatok alatt ellenőrzi, hogy saját tudásából felel-e meg a követelményeknek. Ezen az alapon az iskola joggal igényelheti, hogy a nyilvános tanulóval egész iskolai éven át — az iskolai nyaralás, cserkészet, tanulmányút stb. címen sokszor még a nyári szünet alatt is, a tanár pihe-nőjének feláldozásával — végzett munkáját ne tekintsék egyenlőnek a magántanuló iskolán kívül végzett munkájával, bár egyrészt nem kétséges, hogy a magántanuló sok esetben nagy erő- és pénzáldozattal végezte a maga munkáját, másrészt pedig kétségtelenül igaz, hogy az iskolán kívül a nyilvános és a magántanuló bizonyítványa közt törvényes különbség nincsen, alaki is csak annyi, hogy a nyilvános tanuló a magaviseletből — régen „erkölcsi magaviselet“ nével nevezték — is kap osztályzatot, a magántanuló bizonyítványa pedig ilyen osztályzatot nem tartalmaz. Viszont a nyilvános és magántanulók külön statisztikája nem

csak az iskolát fogja mentesíteni az alól a vád alól, hogy 20 évesnél idősebb fiúkat (leányt is sokat) dédelget falai közt, hanem a tanár és tanuló munkáját is, az együttes munkát, tisztán és világosan fogja szemünk elé állítani.

A tanulmányi eredmény (10. tábla) %-os adataiban feltűnő, hogy körülbelül négyezerannyi fiú ismételt, mint leány, felénél kevesebb a jeles, felénél alig több a jó, holott körülbelül másfélannyi az elégséges és háromszorannyi a bukott.

Idekívánkozik még az az adat, hogy a magántanuló fiúk %-száma ez alatt a hat év alatt két évben 4, két évben 5 %-ot sem ér el, két évben több 5 %-nál, de csak 5·9 %-ig emelkedik, holott a leányiskolákban átlag 2 %-kal több a leánymagántanuló, de ezeken felül a fiúiskolákban is 1·5—1·7 % leány tesz magánvizsgálatot (8. tábla); és hogy a leánytanulók — nyilvános és magántanulók — szüleinek átlag egy ötöde (17·6—20·3 %) nem lakik az iskola székhelyén, a fiúk szüleinek ellenben majdnem két ötöde (33·6—36·6 %, 10. tábla); a szülők foglalkozása szerint a köztisztviselők és katonatisztek (12·5—13·0 % fiú, 17·9—19·4 % leány) és papok, tanárok, tanítók (7·3—7·7 % fiú, 9·0—10·3 % leány, a kétféle kategória együtt 19·8—20·7 % fiú, 26·9—29·4 % leány, fiú leány egyesítve 21·4—22·5 %) adják a tanulók létszámának kerekén egyötöd részét (11. tábla). — Feltűnően kis szám az egy osztályra jutó tanulók száma: 39·7—42·0 fiú, a fiúiskolákban majdnem a 40-re redukált osztálylétszám szerint, a leányközépiskolákban 31·8—33·7 leány, az elég mélyen megállapított osztálylétszám alatt.

A következő 12. tábla a fiúk-leányok haladására a hatéves folyam alatt is ad megfigyelésre alkalmas anyagot: iskolafajonként 4—4 ötéves és nemenként egy hatéves osztály kezdő és végző számait vehetjük össze, mindig a kezdő osztályban beiratkozott és a végső osztályban osztályozott tanulók számát nézve. A 4—4 ötéves osztály az 1927/28-ban és 1928/29-ben kezdő két I. és az ugyanakkor kezdő két IV. osztály. Ezek egyesített %-os adatai a következők:

A gimnázium V. osztályában végez az I. osztályban kezdők	65·8 %	a
A gimnázium VIII. osztályában végez a IV. osztályban kezdők	70·2 %	a
A reálgimnázium számai	62·9 %	67·9 %
A reáliskola számai	55·8 %	53·4 %
A fiúk együttes számai	62·7 %	65·9 %
A leánygimnázium számai	89·3 %	93·2 %
A leányliceum számai	58·1 %	49·7 %
A leányok együttes számai	70·5 %	67·8 %
Fiúk-leányok együtt	64·1 %	66·1 %

A hatéves évfolyam adatai:

A VI. osztályban végez	
az I. o.-ban kezdő fiúk	59·0 %
leányok	66·3 %
Fiúk-leányok együtt	60·3 %

A VIII. osztályban végez

a III. o.-ban kezdő fiúk	60·4 %
leányok	64·5 %
	62·3 %

Ez adatok szerint a fiúk a felsőbb osztályokban kitartóbbak, a leányok az alsóbbakban.⁴

Annak a megállapítására, hogy a 12—13. táblán az iskolának jelleg⁵ szerint való csoportosítása ad-e értékesíthető eredményt az iskolai munka szempontjából, %-ra számítottam át a hatéves folyamban I. osztálytól az V. osztályig illetőleg IV. osztálytól a VIII. osztályig haladó tanulók adatait, a kezdő osztályba beiratkozott és a végső osztályban osztályozott tanulók száma szerint. A fiúknál fentebb az I.—V. osztályra 62·7 %, a IV.—VIII. osztályra 65·9 % volt a haladók aránya, a leányoknál 70·5 illetőleg 67·8 %. Az iskolák jellege szerint táblát szerkesztve:

4 25 egymásután következő osztály 5 és 6 éves adatai a Kölcsey-reálgimnáziumban: az V. osztályban végez az I. osztály kezdő tanulóinak						40·0 %-a
a VIII.	"	"	a IV.	"	"	50·8 %-a
a VI.	"	"	az I.	"	"	34·8 %-a
a VIII.	"	"	a III.	"	"	46·9 %-a

Ezek a %-ok a tanulókat csak mint számot veszik figyelembe. De ha tanulószám helyett tanuló-egyéneket számítunk, hogy t. i. az I., illetőleg IV., vagy III. osztályban beiratkozott tanuló-egyéneket hogy haladtak, mellőzve mindenütt az időközben más-honnan jött tanuló-egyéneket, lényegesen más %-számokat találunk:

az V. osztályban végez az I. osztályban kezdők	26·3 %-a
a VIII. " " a IV. " "	34·1 %-a
a VI. " " az I. " "	21·9 %-a
a VIII. " " a III. " "	29·9 %-a

S ha ezek közül is kihagyjuk azokat, akik az öt ill. hat osztályt nem 5 ill. 6, hanem több év alatt végezték, a simán haladó tanuló-egyénekek közül

az V. osztályban végez az I. osztályban kezdők	23·7 %-a
a VIII. " " a IV. " "	33·8 %-a
a VI. " " az I. " "	19·2 %-a
a VIII. " " a III. " "	28·7 %-a

mindig magasabb % a felsőbb osztályokban. Még nagyobb a különbség, ha az I.—IV. és az V.—VIII. osztályok adatait állítjuk egymás mellé:

a IV. osztályban végez az I. osztályban kezdők	43·8 %-a
a VIII. " " az V. " "	55·7 %-a

ha pedig csak a simán haladókat, akik a négy osztályt négy év alatt végezték el, vesszük számba

a IV. osztályban végez az I. osztályban kezdők	38·4 %-a
a VIII. " " az V. " "	53·0 %-a

⁵ A „jelleg” az iskolának egészen külső, az iskolai munkától teljesen független tulajdonsága, csak az iskolának mint intézetnek jogi helyzetét jelenti. Az iskola jellege állami, azt jelenti, hogy az iskola fenntartó tulajdonosa az állam.

A fiúiskolák a leányiskolák
I.—V. VI.—VIII. I.—V. VI.—VIII.
osztályaiban :

a haladók %-száma	62·7	65·9	70·5	67·8.
az állami iskolákban.	63·1	65·8	64·8	60·3
a községi iskolákban	56·1	55·3	65·5	70·7
a felekezeti iskolákban	61·4	67·2	70·4	64·6
az „egyéb“ jellegűekben	88·7	67·0	103·3	92·8

Az iskolák együttes egybevetése alkalmával (itt az első sorban ismételve) a fiúk a felső osztályokban látszottak kitartóbbnak, itt a községi és „egyéb“ iskolákban nem, a leányok ott az alsókban, itt a községi iskolákban nem. Amiből talán szabad arra következtetni, hogy a községi (5 fiú és 5 leány) és az „egyéb“ (2 egyesületi fiú és 3 magánfiú) iskolában a fiúknál erősebb, a leányoknál enyhébb szelekcióval dolgoznak.

A 16. tábla figyelmeztet a statisztikának egy különös, mondjuk meg nyiltan, helytelen adatára: azt olvassuk, hogy magántanuló itt-ott több kapott osztályzatot, mint ahány „felvétetett“. Mi bent az iskolában jól tudjuk, hogy a többlet azokból a nyilvános tanulókból kerül ki, akik az iskolai év folyamán magántanulókka lettek. Mégis helyesebbnek tartanám, ha az ilyen tanulók a felvett magántanulók számában is benne volnának. Hiszen így megeshetik, hogy valamelyik iskolában, bár mondjuk a beírt magántanulók közül 12 nem áll vizsgálatra, mégis mondjuk hárommal több tesz vizsgálatot, mint ahány „felvétetett“. Igazabb volna a kép, ha itt 15-tel több felvett magántanulót mutatnánk ki, mert kiolvasható volna, hogy 12 maradt vizsgálatlan. Hogy itt a felvételi díjak elszámolása az oka a félrevezető — jelzett szempontból félrevezető — számoknak, statisztikai szempontból aligha fontos: az iskola elszámolása nem statisztikai feladat.

A 18. tábla kimutatja, hogy az alsó osztályokban a fiúk 19·7 %-a, a felsőkben 18·3 %-a bukik meg, a leányoknál a megfelelő %-ok 6·1 és 6·9 %, kereken a harmadrésze a fiúk %-ának.

Ugyane tábla mondja meg azt is, hogy más középiskolából lép át az alsó osztályokban a fiúk 4·8, a leányok 5·0 %-a, a felsőkben a fiúk 7·8, a leányok 9·2 %-a, az iskolaváltoztatás tehát egyrészt a leányoknál, másrészt a felsőbb osztályokban gyakoribb.

A 22. tábla címe: „A sikeres érettségi vizsgát tett tanulók vallás szerint, egybevetve az érettségi bizonyítvány fokozatával az 1927/28—1732/33. tanévekben.“ A táblan egymás mellett álló szám- és %-oszlopokból kerestem, hogy a vallás szerint való csoportosításból lehet-e valamit következtetni. Ezért az adatokat a hat iskolai évről összeadva megkerestem, hogy a vizsgálati eredmény a vallások szerint lényeges különbséget mutat-e. A talált adatok a következők:

	rk.	gk.	ref.	ág.	gkel.	un.	izr.	egyéb
A fiúiskolában kitűnő és jeles	14·9	12·4	14·4	16·9	10·5	13·3	19·6	5·3 %
jó	25·6	22·2	25·0	26·7	21·1	19·2	30·4	21·0 „
elégséges	59·5	65·4	60·6	56·4	68·4	67·5	50·0	73·7 „
A leányiskolákban kitűnő, jeles	26·7	26·4	28·5	27·2	20·0	29·7	30·8	— „
jó	34·8	32·1	33·5	38·0	50·0	44·4	37·0	33·3 „
elégséges	38·5	41·5	38·0	34·8	30·0	25·9	32·2	66·7 „

Mivel az összehasonlítás csak akkor lehetne igazán tanulságos, ha a %-okba a vizsgálaton megbukott tanulókat is bele lehetett volna számítani, csak tájékoztató lesz az, hogy a fiúk haladásában a rangsór: izr., ág., rk., ref., gk., unit., gkel., a leányokéban unit., gkel., izr., ág., ref., rk., gk. Az áttekinthetőség kedvéért mellőzve a kis létszámú vallásfelekezeteket a fiúknál izr., ág., rk., ref., a leányoknál izr., ág., ref., rk. a sorrend, megerősítve azt a régi tapasztalatot, hogy a nagyobb %-ban város lakó fajok és felekezetek az úgynevezett intelligens pályákon könnyebben boldogulnak. Ha pedig csak a kitűnő, jeles fokozatúakat tekintjük, a sorrend fiúknál izr., ág., rk., ref., leányoknál izr., ref., ág., rk., csak a ref. leányok csoportja lép 3. helyről a 2-ikra. (Országos sorrend: rk. 65·1, ref. 20·9, ág. 6·1, izr. 4·6).

E táblán szívesen láttunk volna olyan összegező rovatot, amely a vallásfelekezetek és az érettségizők arányát hasonlította volna össze. Az érettségiző fiúk vallás-aránya 56·4 rk., 1·6 gk., 18·0 ref., 7·3 ág., 0·2 gkel., 0·4 unit., 16·1 izr., 0·0 egyéb, a leányoké 51·1 rk., 0·9 gk., 13·5 ref., 6·9 ág., 0·2 gkel., 0·4 unit., 27·0 izr., 0·0 egyéb. Az országos felekezeti arányokkal való egybevetés helyett itt azt állapíthatjuk meg, hogy négy felekezetben a fiúk érettségiztek nagyobb % ban, mint a leányok: a rk-ok 5·3 %-kal, a ref.-ok 4·5 %-kal, a gk.-ok már csak 0·7 %-kal, az ág-ok pedig 0·4 %-kal; két felekezetben (gkel. és unit.) %-os különbség nincs, ellenben majdnem 11 %-kal (10·9 %) több izr. vallású leány tesz érettségit, mint fiú. Ez nyilván annak a társadalmi tünetnek a következménye (vagy oka?), hogy az izr. vallású leányok a családi élet keretén kívül könnyebben helyezkednek el, mint a többiek.

Az érettségire jelentkezőkről és a sikerrel vizsgázottokról a 21. táblából látjuk, hogy a szóbanforgó 6 iskolai év alatt 41,071 fiú és leány (34,738 a fiúiskolában és 6,333 a leányiskolában) jelentkezett érettségi vizsgálatra és a fiúiskolákban 28,136 fiú és 802 leány, a leányiskolákban 5,915 leány tett sikeres érettségi vizsgálatot, évi átlagban 4,689 fiú és 1,119 leány. A buktak %-a 15·4 %, a fiúiskolákban 16·7 %, leányiskolában 6·6 %.

Szemlélődéseim folyamán többször mutattam rá arra, hogy a középiskolákban a fiúk sokkal gyengébb eredményt érnek el, mint a leányok. Nem csak én, hanem — azt hiszem nem tévedek — az egész társadalom meg van győződve arról, hogy szellemi téren az elsőbbség a férfiakat illeti, az egész társadalom is ezen az alapon van felépítve s ahol a történet a női elsőbbségen alapuló társadalomról szól, ott az amazónoknál, a női testi épség árán ruházza ezt az elsőbbséget a nőre. Ha

pedig a közmeggyőződés a statisztikában felhozott számokkal ellentétben van, a kettő közül az egyiknek hibásnak kell lennie. A statisztika pedig nem hibás. Akkor a férfiakat aligha illeti meg a szellemi el-sőbbtség!

De ha a statisztika számaitól a középiskolai tanulók fejlődésének végső eredményét kérdezzük meg, megtaláljuk a közmeggyőződést megerősítő statisztikai adatot is.

A leányok először is már a beiratkozás előtti időben sokkal erősebb selejteződésen mennek át, mint a fiúk. Statisztikánk hat éve alatt fiúközépiskolába 295.085 tanuló (288.536 fiú és 6549⁶ leány) 6 iratkozott be, a leányközépiskolákba 71.693 leány. A kereken négyszerannyi fiúból maga az iskola kénytelen a gyengébbeket kiselejtezni, ezért bukik 3—4-szer annyi fiú, mint leány, s a fiú, ha megbukik is, elszántan nekivág a javításnak és elég gyakran javít is, a leány a bukásban nem ítélet súlyát, hanem szégyent érez, nem ismételi, nem szégyeníteti meg magát másodszer, inkább lemond a középiskolai tanulásról. Ez magyarázza azt is, hogy átlagban szorgalmasabb, kötelességtudóbb a leánytanuló, mint a fiú, viszont a fiút maga az iskola a délutáni kötelező elfoglaltságokkal (testnevelés, úgynevezett rendkívüli tárgyak, gyakorlatok, kirándulások) jobban lefoglalja. Szokás arról is beszélni, hogy a leányok osztályozása éppen a leányokban erősebb szégyenérzetre való tekintettel elnézőbb, mint a fiúké. Ha ez így volna, így volna a leányközépiskolák érettségi vizsgálatain is, pedig a fiúiskolák tanulóinak 9·80 %⁷-a tesz sikeres érettségi vizsgálatot, míg a leányközépiskolák tanulóinak csak 8·25 %⁷-a, ami azt mutatja, hogy a fiúk tanulásának végső eredménye mégis csak jobb, mint a lányoké⁷ s a leányok állítólag elnézőbb osztályozása sem tudja a leányok eredményét jobb osztályzattal elbírálni, mint a fiúk szigorúbb, kíméletlenebb megítélése, amely azonban rendszeren már az érettségi előtt kiselejtezi a mértéket meg nem ütő diákot.

Azt hiszem, elég világosan tudtam rámutatni arra, hogy a fiúiskolákban az iskola végzi a selejtezés nehéz és felelősségteljes munkáját, a leányiskolákat pedig ettől a munkától jórésztben felmenti egyrészt a beiratkozás előtt létrejövő első, másrészt az iskola folyama alatt is különösen — amint fentebb kiemeltem — a felsőbb osztályokban megfigyelhető második selejteződés. A kétféle iskolának ez a kétféle helyzete összemérhetetlenné teszi a fiú- és leányiskolák statisztikai számait, pedig az összefoglaló táblák majdnem felszólítanak az összehasonlításra, s a fentiekben röviden kifejtett szempontok ismerete nélkül könnyen meg-

⁶ Ez az osztályozott leányok száma, a beiratkozottakét külön nem találjuk a táblákban.

⁷ Statisztikánk hat éve alatt sikeres érettségi vizsgálatot tett a fiúiskolákban 28.938 tanuló, a beiratkozott tanulók 9.80 %⁷-a, köztük 802 leány, a fiúiskolába beírt leányok 12·2 %⁷-a, s ezek kihagyásával — az előbbi jegyzetben említett hibával — a fiúk %⁷-a 9·75-re csökken. A leányiskolák %⁷-a saját beírt tanulóik után 8·25 %⁷ (5915 leány); hozzájuk számítva a fiúiskolák leányait is s %⁷ 8·58-ra nő, ami természetes is, hiszen a leányokban élő szégyenérzet a fiúiskolába járó leányoknál még erősebb ösztönzést ad, mint a leányiskolákban.

erősödik az a felületes ítélet, hogy a leányok a középiskolában jobbak, mint a fiúk. A valóság az, hogy az iskolában épenúgy, mint az iskolán kívül, a fiúk fiúk, a leányok leányok. Épen ezért az iskolák érdekében a fiú- és leányközépiskolák statisztikai adatainak elkülönítését tartjuk kívánatosnak.

A másik fontos kérelmünk a statisztikához az, hogy a nyilvános és magántanulók adatait mindenképen kezelje külön, s ha valamilyen, az iskola előtt közömbös, de más szempontból talán mégis fontos okból egyesíteni kellene az adatokat, közölje előbb szigorúan elkülönítve a becses anyagot, hogy az iskola tanító-nevelő munkáját azoknak a számán tanulmányozhassuk, akiknek iskolai munkája az iskolától függ, s ne zavarjanak az iskolától függetlenül tőle nem tudást, csak osztályozást kérő magántanulókra vonatkozó számadatok.

A harmadik kérelmünk az volna, hogy az iskolai év munkájáról való beszámolás ne az évről-évre megállapítható adatok feldolgozása legyen, hanem az iskolai év munkáját korrigáló javítóvizsgálatok eredményeinek megállapítását is dolgozza fel.

Amikor a Kölcsey-reálgimnázium 25 teljes évfolyamának feldolgozásához hozzáfértem, a 8 éves iskola tanulóinak egyénenként való számbavételéből az a meglepő adat bukkant elő, hogy a 8-éves iskola 18.866 tanulója 6048 egyénből adódott össze, tehát egy tanuló az iskolában átlag csak 3·103 iskolai évet töltött. Ennek a kis átlagnak csak részben adja magyarázatát a „vándordiák“, olyan tanuló, aki minden, vagy majdnem minden iskolai évet más iskolában tölt s lehetőleg már egy iskolai év után iskolaváltoztatásra törekszik. Ilyen a Kölcsey-reálgimnázium 6048 tanulója közt 2399 volt, 39·7 %-uk, akiknek kihagyása a többi tanuló egyénenkénti átlagát 3·103-ról 4·513-ra, másfél évvel emelte volna és a sikerrel végzők számaránya is 7·2 %-kal lett volna jobb. S ha még hozzávesszük, hogy az egyéves vándordiákok közül 840, 35 %-uk, még az egy évet sem töltötte végig az iskolában, még kézzelfoghatóbb lesz, hogy ezek a vándorok mennyire terhelik az iskolát s mennyire akadályozzák tanár és tanulótlárs munkáját egyaránt.

Ennek a kérdésnek a tanulmányozása is csak statisztikai alapon volna lehetséges, csak statisztikai adatok ismerete alapján lehetne az orvoslás kérdésével foglalkozni. De ehhez újfajta adatgyűjtés kellene: a statisztikába foglalt tanulót évről-évre, első beiratkozásától utolsó kilépéséig figyelemmel kísérni. Ez pedig csak egyéni számláló lapokkal történhetnék: minden iskola minden iskolai évben készítené s a szeptemberi javító vizsgálatok után kiegészítené annyi számláló lapot, ahány tanulója volt a júniusban (illetőleg a szeptemberi javítóvizsgálattal) lezárt iskolai évben. Ez a számlálólap a tanuló személyi adatai mellett kellene, hogy feltüntesse a megelőző évi iskolát és osztályt és az évvégi (esetleg javítóvizsgálati) eredményt. Az első használható adatsort az adatgyűjtés nyolcadik iskolai éve után volna összeállítható egy osztályról, épen ezért a kezdő évben csak az I. osztályról kellene ily lapokat készíteni, a második évben már az I. és II., a harmadikban az I., II. és III. osztályról s így tovább. Meg vagyok győződve róla, hogy a tanulóknak ilyen utólagos törzskönyvezése sok, az iskola gyakorlatában előforduló kérdés eldöntéséhez adna útbaigazító adatokat.

Ma tudvalevőleg úgy áll a dolog, hogy a statisztika az előző év címe alatt tényleg csak a statisztika évét megelőző egy évre gondol s ezért a nyolc éves gimnáziumban is csak két egymásutáni évben tudja figyelemmel kísérni a tanulót, de úgy, hogy harmadik év sohasem kapcsolódhat hozzá: az I. osztályból a II.-ba lépő tanulóról nem tudja, mi lett vele a III. osztályban, viszont a II.-ból a III.-ba lépőnél nem tudja kérdezni, hol töltötte az I. osztályt. Pedig minden középiskolai osztály hatféle nyilvános tanulóból alakul: 1. fellépők az előző osztályból, 2. ismétlők ugyanabból az osztályból, 3. újrajárók ugyanabból az osztályból, akik nem ismétlők, 4. más iskola előző osztályából fel-, úgynevezett átlépők, 5. mint 2., de más iskolából, 6. mint 3., de más iskolából. A 3. és 6. pont alatti féleség a statisztikában nem szerepel, mert az újrajáró nemismétlő tanulóknál az iskola csak a beiratkozás jogcímeül szolgáló osztály végzését jegyzi fel s ha pl. a III. oszt. tanuló az iskolai év folyamán kilép az iskolából vagy „vizsgálatlan marad“ s a következő iskolai évben ismét a III. osztályba iratkozik be, az iskola a beiratkozás jogcímeül nem veheti a félbehagyott vagy befejezetlen III. osztályt, hanem az első III. osztályú beiratkozásnál jogcímet adó II. oszt. bizonyítványt, s az iskola nélkül eltöltött iskolai év igazolásául követeli a befejezetlen III. osztályról szóló „elbocsátó bizonyítvány“-t vagy annak igazolását, hogy vizsgálatlan maradt, nehogy annak a gyanúja merülhessen fel, hogy esetleg bukott tanuló bukását eltitkolva mint nemismétlő akar újra a III. osztályba járni. Ilyen nem bukott újrajáró tanuló a Kölcsey-reálgimnázium 25 folyama alatt összesen 162 volt, a tanulók 0.9 %-a. Ilyen arányban az 1932/33. iskolai évben a fiúiskolák 53.545 tanulója közt kereken 500 lehetett ilyen, akiket sem a rendszeren haladó, sem az ismétlő tanulók közé nem lehet besorozni.

Az iskolai év végén az osztály tanulói másként csoportosulnak: a bizonyítvány szerint „a (következő) osztályba léphet“, „javító vizsgálatot tehet“, „osztályismétlésre utasítatik“; az iskolai év végét meg nem váró tanulók „elbocsátó bizonyítvány“-t kapnak; a két vagy több tárgyból elégtelen ismétlő „az osztályt sem mint nyilvános, sem mint magántanuló nem ismételhetheti“; a nyilvános tanuló, ha harmadszor bukik ismétlésre, „az osztályt mint nyilvános tanuló nem ismételhetheti“; az „önkényes ismétlő“ nem kap új osztályzatot, csak igazolást arról, hogy az iskolai évet itt töltötte; végül a javító vizsgálatra bocsátottak közül azok, akik megfeleltek, „a következő osztályba léphet“ záradékot, akik buktak,⁷ a két vagy több tárgyból buktak záradékai közül a személyükre illőt kapják, akik pedig nem állottak javítóvizsgálatra, újabb záradék nélkül csak ismétlők lehetnek. Ilyen a Kölcsey-diákok közt 25 folyam alatt 671 volt, az 1932/33. éviékre átszámítva mintegy 1900 tanuló, 3.5 %, még kevésbé elhanyagolható mennyiség, mint a nemismétlő újrajárók.

⁷ A köztudatban nem a „bukás“, hanem a „buktatás“ közkeletű. A „bukás“ t. i. ennek a kellemetlen esetnek az ódiumát egészen a tanulóra hárítja, ezért jobban szeretik a „buktatás“ szóval a teher egy – sőt nagyobb – részét az iskolára, a tanárra hárítani.

Hogy azonban a számok szétforgácsolásával ne tegyük áttekinthetlenné a helyzetet, abban kellene megállapodnunk, hogy ezt a sokféle kategóriát háromba csapjuk össze: 1. felléphet, 2. ismételni tartozik, 3. nem végezte be az évet. Ezekből a jövő iskolai év elején 1. fellépő, 2. ismétlő, 3. újrarázó kategóriák lesznek, az a három kategória, akiket az iskolai év elején kétszerannyinak azért tekintettünk, mert a saját iskolából jövő 3 kategória mellett ugyanez a 3 jöhet más iskolából.

Annak a megállapítására, hogy mi a tanuló sorsa az iskola elhagyása után, az iskolának módja és eszköze nincs, de nem is lehet, mert az iskolai bizonyítvány kiadása után a tanuló megválnak az iskolától s így róla hiteles adatok — értsd: *valamennyiről* szóló hiteles adatok, mert hiányos adatokból nem következik semmi — nem szerezhető. Csak azt lehet megállapítani, hogy milyen minősítést kapott az utolsó évében. A Kölcsey-diákoknak 50.8%-a ment el „felléphet“ bizonyítvány-nal, 26.0 %-a ismétlésre utasítóval és 23.2 %-a évvégi bizonyítvány nélkül. Viszont olyan tanuló, aki az I. osztályból bukás nélkül simán elérte a VIII. osztályt s ott sikerrel végzett, a 3875 I. osztályos között mindössze 581 volt, 15.0 %. Ezekre a nem érdektelen és sok esetben meglepő tanulságokat nyújtó adatokra az eddigi statisztikák nem terjedtek ki, pedig az iskolában végzett munkáról, nemcsak a tanár, hanem a tanuló munkájáról is világosabb képet adnak, hiszen pl. az, hogy 3875 I. osztályos közül csak 581 jutott simán a VIII. osztály befejezéséig, azt jelenti, hogy az iskola 3294 tanuló is tanított és bíralt azért, hogy az 581-et közülük kiválogassa, sőt ugyanott 84 bukással lemaradt tanuló a 3294 közül is még vizsgálatra vitt velük együtt a 8 osztályt 9 vagy 10 év alatt elvégzők közül, úgy hogy a 3875 I. osztályos közül 686 jutott a VIII. osztályba s ezek közül 665 sikerrel végezte is a VIII. osztályt.

Ezek a Kölcsey-diákokra vonatkozó adatok ma még összehasonlító adatok hiányában csak furcsaságok, de azt hiszem, nem lenne érdektelen általános adatgyűjtéssel megállapítani, hogy nem inkább komoly megfontolásra készítő tünetek megállapításai-e.

Az iskola megterheléséről még egy adatgyűjtés adna eddig még ismeretlen képet, annak a megállapítása, hogy egy tanuló-egyen hány évet tölt a középiskola 8 osztályában. A Kölcsey-diákok (18866 tanuló, de csak 6048 tanuló egyén) átlag 3103 iskolai évet töltöttek iskolájukban, 2399 csak 1—1 évet, 896 2—2 évet, 741 4—4 évet, 641 8—8 évet, aztán 563 3—3, 399 5—5 évet 179 6—6, 130 7—7 évet. De volt még 87 egyén 9—9 évvel, 11 10—10 évvel és kettő 11—11 évvel (akik közül egy a 11 év alatt csak a VII. osztályig jutott!) Ha figyelemmel lehetne kísérni, hogy a 6048 Kölcsey-diák közül azok, akik oda a II.—VIII. osztályban léptek be először és az iskolát az I.—VIII. osztály valamelyikében hagyták el, előzőleg és utólag hány iskolai évet töltöttek más középiskolában, bizonyára megváltoznék a 3.103 átlagszám.

Ha az ilyen vizsgálódást lehetővé tevő adatgyűjtés összehozza a diákok egyéni számlálólapjait, maguk ezek az adatok fogják megmondani, hogy szükséges-e külön foglalkozni az olyan diákokkal, akik egy iskolai év alatt önkényes, vagy kényszer-iskolaváltoztatás miatt két, eset-

leg több iskola beírt tanulói közt szerepelnek, vagy egyik iskolában mint nyilvános tanulók kimaradnak s a másikban magántanulók lesznek stb.

E sorok olvasóit arra kérem, ne vegyék rossznéven, hogy tanulmányom minduntalan kifogásokat emel a jubiláris statisztika ellen és elismerő szót alig ejt. Méltóztassék meggondolni, hogy a tanár és tanuló együttes munkájának számokba foglalása csak akkor felelhet meg annak, amit ily számoktól várni lehet, ha a szempontokat a munkát végző iskola és a munkát megfigyelő nem iskolai ember érdeklődése szerint gyűjtjük össze. Azok a kifogásnak látszó kívánságok, amelyekkel tanulmányom tele van, egyáltalában nem kisebbítik a statisztikus munkáját, de arra akarják őt kérni, hogy a kívülről szemlélő, elméleti, pénzügyi, politikai, szociális igazgatási stb. szempontok mellett fordítson figyelmet az iskola saját szempontjaira is, mert például bármennyire kifogástalanul igaz az, hogy a magántanuló iskolai bizonyítványa minden tekintetben és tökéletesen egyenlő értékű a nyilvános tanuló bizonyítványával, épen annyira igaz az iskolának az az álláspontja is, hogy a magántanuló bizonyítványának létrejövetelében nem a maga munkájának eredményét látja s a magántanuló tudását nem az iskolai év együtt végzett munkájából kisarjadó szellemi fejlettség, hanem a vizsgálat tapogató kérdéseire nyert feleletek alapján bírálja el.

A középiskola munkásai mindenesetre örömmel mondanak köszönetet a középiskolai törvény ötvenéves jubileuma alkalmából kiadott értékes és érdekes statisztikai mű megjelentetéséért a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak és a mű szerkesztőjének, Asztalos József dr. min. o. t. úrnak és a táblák tervezőjének és összeállítójának, Jánki Gyula dr. min. fogalmazó úrnak.

Kendi Finály Gábor dr.

Helyesírás, iskola, művelt középosztály

„... tsak nem mennyi Magyar vagyon,
meg a'nyi módon ír.“
Geleji Katona István Magyar Grammatikátska. 1645.

Művelt középosztályunk nagy része ma sem tud helyesen írni. Ez a tény nem lephet meg senkit, hiszen Nagy J. Béla mint szaktekintély állapítja meg, hogy „tanulóink még csak középiskolai tanulmányaik végén, a VII-VIII. osztályban sajátítják el végleg a magyar helyesírást.“ Ez a megállapítás túl jóindulatú, s csak az egészen jószemű és vajtfülű tanulók kis százalékára áll, míg a valóság sokkal szomorúbb képet mutat. A csendes szemlélők tudják, hogy az egyetemet végzett rétegek körében is nagy az ingadozás a helyesírás körül, és nyugodt lelkiismerettel állapíthatjuk meg, hogy az akadémiai helyesírási szabályok értelmében kifogástalanul írni csak helyesírásunk szakértői tudnak, vagy azok,